

INTERNATIONAL BALKAN ANNUAL CONFERENCE (IBAC)
BOOK SERIES (3)

EDITORS

Prof. Dr. Mahir AYDIN
Assist. Prof. Metin ÜNVER

**BOSNIA &
HERZEGOVINA**

Common History and Multicultural Atmospher in the Balkans

İstanbul 2015

FATİH SULTAN MEHMET (AVNÎ) ŞİİRİNDE HÜKÜMDÂRÂNE DUYGULAR

Muhammet Nur Doğan*

Bir insanı tanımanın en gerçekçi yolu, onu doğrudan doğruya kendine ait şeylerden, ona ait sözlü, yazılı veya maddî bir belgeden hareketle düşünce, duygu, inanç, ruh ve karakterinin gerçeklerine nüfuz etmeye çalışmaktır. Bu belgelerin en tartışmasız sonuçlara götüreni de kişiye ait yazı, mektup, şiir veya hikâye gibi söz malzemesidir. Bu sözlü malzeme insana ve toplumlara ait maddî kültür unsurlarının aydınlatıcısı olabildiği gibi; insanların herkese açıklamadıkları gizli yanlarını, duygularını, sevgilerini, aşklarını, nefretlerini, gizli niyetlerini, karakterlerinin zayıf ve güçlü yanlarını, zihinlerinin ve ruhlarının kapalı taraflarını da gözler önüne serer.

Bu sebeple, denilebilir ki; bir kişiyi, hele tarihe mâl olmuş bir şahsiyeti -yaptıkları ettikleri ile- doğru bir şekilde anlayabilmek için en kesin ve netice alıcı yol, -eğer var ise- onun bizzat yazılı eserinden elde edilebilecek ipuçlarından hareket etmektir. Bu kişi eğer tarihin akışını değiştirmiş, dünyaya mâl olmuş önemli bir şahsiyet ise, ona ait sözlü bir belge tabii ki çok daha fazla önem kazanır ve bu belgeyi hesaba katmadan o kişi hakkında hüküm vermek eksik ve yanıltıcı sonuçların ortaya çıkmasına sebep olur. Çünkü söz ve edebiyat insan zihninin ve ruhunun inceliklerini gösteren sihirli bir küre; hayatın ve tarihin sırlarını aksettiren bir âyine-i cihan-nümâdır.

Edebiyat ve tarihin önemli şahsiyetlerine, olaylarına ve meselelerine hamasî duyguların, ideolojik ve siyasî yaklaşımların körleştirici etkisi altında bakmak, sağlıklı sonuçların alınmasına ve ilmî gerçeklerin ortaya çıkmasına engeldir. Fikrî üretime konu olan şey bir edebî eserse, yapılması gereken; edebî eseri önce anlama niyeti ile ele almak; bunu yaparken de kelimelerin lügatlerimizde bulunan veya bulunmayan bütün muhtemel anlamlarını hesaba katarak bu eseri bütün mana katmanlarını ihata edecek şekilde kavramaya çalışmaktır. Düşünceye konu olan şey, tarihî bir şahsiyet de olabilir. Bu durumda yine yapılması gereken şey; başta bu tarihî şahsiyetin bizzat kendi eserinden hareketle, işin içine onunla ilgili olarak doğrudan veya dolayısıyla giren her faktörü dahil edip, derin ve aydın bir tefekkürle, karanlıkta kalan hususları açığa çıkartmak, bilinmeyen hususları bilinir hâle getirmektir. Bu yapılmadığı takdirde, bu tarihî şahsiyet hakkında söylentiye veya tevatüre dayalı olarak o zamana kadar ileri sürülen -doğru, yanlış- kanaatler katlanarak ve söylentiye dayalı yeni unsurlar ilâvesi ile büyüyerek tedavülde kalmaya devam edecektir. Bu ise, insan, toplum, tarih, kültür varlığı ve tarihî şahsiyetler hakkında ilmî gerçeklerin ortaya çıkışına mani bir husustur. Hâlbuki, gerçeklerin olduğu gibi bilinmesinde, ilmî

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, e-mail: mnrdoğan@hotmail.com

kriterlere uygun bir hüviyetle ortaya çıkmasında sayısız faydalar vardır. Çünkü geleceğin güçlü bir şekilde inşasının, ancak insan düşüncesinin, geçmişi eksiksiz tespit edip, mazî-hâl-istikbal ekseninde doğru verilerle çalışarak sağlıklı neticelere varma işindeki başarısına bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Milletimizin büyük başarılar ve insan onurunu yücelten kazanımlarla dolu tarihinin en büyük şahsiyetlerinden birisi de Fatih Sultan Mehmet'tir. O, sadece bizim tarihimizin en büyük isimlerinden biri değil; aynı zamanda insanlık tarihinin semasında parıldayan en ışıklı yıldızlardan da biridir.

Gerçekleştirdiği büyük fetih ile Osmanlı Devleti'ni cihanşümul bir imparatorluğa dönüştüren Fatih Sultan Mehmet, ordulara hükmettiği kadar, söz ve anlam dünyasına da hükmetmiş; başta dünyanın başkenti İstanbul olmak üzere sayısız ülke ve toprak fethettiği kadar, şiir ülkesinin ve güzelliğe meftun insanların kalplerinin de gerçek anlamda fatihi olmuştur.

Gerçekleştirdiği maddî ve manevî çok sayıda fetih nedeni ile kendisine "Ebu'l-feth" yani "fetihler babası" unvanı verilmiş bulunan Sultan II. Mehmed, Bosna Fatihisi olarak da tanınmaktadır.

Dönemin Bosna kralının, Osmanlı devletine her sene vermeyi taahhüt ettiği elli bin duka altınlık vergisini vermek istemeyerek, gönderilen memuru geri çevirmesi üzerine Sultan Mehmed, Bosna'yı ele geçirmeye karar verdi. Bizzat Padişah'ın kumandası altında ordu Üsküp üzerinden yürüyerek Viliçtirin (Vilçitrin) önlerine geldiğinde Bosna Kralı Stefan Tomaşević, krallığın başkenti Yayça Kalesi'nde bulunuyordu ve müdafaayı orada kabul edeceği haberi alınmıştı. Sultan Mehmed bunun üzerine Vezir-i âzam Mahmud Paşa'yı ileri gönderdi. Kral Stefan burada tutunamayacağını anladığı için daha batıda bulunan Kliküs veya Kiloç kalesine çekildi. Yayça bir müddet sonra muhasaraya dayanamamaya teslim oldu ve Bosna Kralı da Mahmud Paşa tarafından teslim alındı. (1463).

Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihi" adlı önemli eserinde Fatih Sultan Mehmed'in Bosna fethi ile ilgili şu sonuç değerlendirmesini yapmaktadır:

"Fatih Sultan Mehmed Bosna'yı aldığı zaman *Bogomil* mezhebindeki Bosna Hristiyanları hakkında çok müsamaha göstermiş ve onların devlet hizmetinde yetişmelerini sağlamıştır: Bogomiller toptan Müslüman olmuşlardır; Osmanlı resmî vesikalarında görülen ve diğer devşirmelere tercih edilen bu çocuklara Bogomiller'in başka adı olan *Pataren*'den galat olarak *Potur oğulları* denilmiştir.

Patarenler'in Hazret-i İsa'yı Allah'ın kulu ve peygamberi tanıyan inançlarıyla Müslümanlarla aynı inançta olmaları ve Türklerin vicdan hürriyetine hürmet göstermeleri, birkaç asır Katolik kilisesinin ve bu mezhebdeki kralların ve Macarların mezalimine duçar olan bu zümrenin yakın itikatları sebebiyle hep birden denecek kadar süratle Müslüman olmalarını mücib olmuştu; hattâ tarihî bir rivayete göre Fatih Sultan Mehmed, bunların toptan İslamiyeti kabullerinden dolayı memnun olarak kendilerinden dileklerinin ne ol-

FATİH SULTAN MEHMET'İN ŞİİRİNDE HÜKÜMDÂRÂNE DUYGULAR

duğunu sormuş, onlar da devlet hizmetinde istihdamlarını rica etmişler ve bu suretle hem ordu ve hem saray ve devlet hizmetinde namuslu ve sadakatli olarak ödevlerini yapmışlardır.”¹

İşte Bosna gibi nice şehri ve ülkeyi fethedip gülzar yapan Sultan II. Mehmed, “Avnî” mahlası ile yazdığı şiirlerinin bulunduğu küçük çaplı bir divan ile de, bizim devlet geleneğimizin hangi kültürel, medenî ve estetik değerler ve ne tür ilmî ve felsefî unsurlar üzerine inşa edildiğini ortaya koymuştur. Fatih Sultan Mehmed’in bu eseri, toplumsal tarihimizin ne tür yüksek değerler üzerine inşa edildiğinin de parlıtlı bir belgesi durumundadır.

Biz bu divanın İstanbul Millet Kütüphanesi’nde bulunan tek yazma nüshasından yola çıkarak ve ayrıca çeşitli yazma şiir mecmualarından da istifade ederek tam ve mükemmel bir neşrini hazırladık; ayrıca bu şiirleri taşıdıkları söz ve anlam hususiyetleri açısından şerh ederek yayınladık.

Fatih Sultan Mehmet gibi çok yönlü bir siyaset ve kültür insanının gerçek kimliğini ve tarihte oynadığı rolün hakikatini anlamak için bu divan, bilim ve düşünce insanlarına çok önemli ipuçları verecek durumdadır. Yine şu hususu ifade etmek gerekmektedir ki; Fatih Sultan Mehmed’in hayatı ve şahsiyeti ile ilgili doğru bilgilere ulaşmak; büyük Sultanın insanlık tarihinde gerçekleştirdiği büyük devrimlerin gerçeğini kavramak için onun ruhunun pınarından fışkıran şiirlerinin kültür, siyaset, din, felsefe, tasavvuf ve estetik dünyasına nüfuz etmek kaçınılmazdır.

Biz, bu bildiride, Fatih Sultan Mehmed’in şahsiyetinin en gerçekçi ipuçlarını ihtiva eden bu divanı üzerinde duracağız ve Avn-î Divanı’ndan seçtiğimiz beyitlerde büyük sultanın, hükümdarane duygularını edebiyata nasıl yansıttığını göstermeye çalışacağız.

Divandan seçilmiş beyitlerin önce metni verilecek, daha sonra günümüz Türkçesine çevrilecek ve daha sonra da şerh edilecektir:

Ol şeh-i hüsn ü cemâle çün kul oldun ‘Avnîyâ
Sana olmuşdur müsellemler mülk-i ‘Osmân var ise²

Ey Avnî! Galiba, o güzellik ve cemal padişahına kul olduğun içindir ki, Osmanlı ülkesi hükümdarlığı sana bağışlandı.

Avnî bu beyitteki “şeh-i hüsn ü cemal” ibaresi ile, bütün güzelliklerin mutlak sahibi, mâlikî ve hakimî olan Allah Teâlâ’yı kast ederek büyük bir cihan imparatorunun islâmî duyarlılığını ve büyük imanını gözler önüne sermektedir. Ona göre, Osmanlı ülkesi ve devleti hükümdarlığının kendisine bağışlanmış olmasının tek sebebi; onun, mutlak güzellik ve cemal sultanı olan Allah’a kayıtsız şartsız itaat edip gönül rızası ile kul olmasıdır.

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarih*, II.

² *Avnî Divanı*, g. 6676.

Çıkar câm-ı Cemi 'Avnî hazinenden temâşâ kıl
Eger bilmek murâdunsakemâhî kâr-ı dünyâyı³
Ey Avnî! Eğer şu dünyanın işlerini bütün gerçeği ile bilmek istiyorsan, Cem'in kadehini hazinenden çıkar da seyret.

Bu beyitte divan şiirinin vazgeçilmez hakikat-mecaz paralelliği kuralı kendini göstermekte ve şairimiz usta bir dokumacı gibi bir kumaşın atkısı ve çözgüsü durumundaki söz ve anlam unsurlarını kullanarak kelimeler arasında muhteşem bağlantılar kurmak sureti ile bize sanatın, sözün ve anlam güzelliğinin paha biçilmez kumaşından nadide bir örnek sunmaktadır.

Beytin hakikî ve mecazî anlam katmanları aynı derecede kuvvetli söz ve mana unsurları taşımakta ve zengin çağrışımlara vücut vermektedir.

Beytin hakikî anlam boyutunda -kudretli bir sultan olarak- Avnî (Fatih Sultan Mehmet), Cem'in -her şeyi gösteren- kadehi (Câm-ı Cem) ve hazine baş rolü alan unsurlardır. Avnî (Fatih Sultan Mehmet), kendine hitap ederek, "Eğer dünyada meydana gelen olayların gerçek sebebini ve hikmetini öğrenmek istiyorsan, hazinende saklı bulunan Cem'in kadehini çıkartıp onu seyret." demektedir. Bilindiği gibi "Câm-ı Cem" yani 'Cem'in kadehi' klasik şiirimizde yer alan İran kaynaklı çok sayıdaki efsaneden birisidir. Bu efsaneye göre Câm-ı Cem, Cem'in şarap içtiğine inanılan, yedi madenden yedi kat göğe benzetilerek imal edilmiş sihirli kadehtir. Bunun bir adı da "Câm-ı cihan-nümâ"dır. Hâfız şârihi Sudî Efendi'ye göre bu Câm-ı cihan-nümâ, sultanların miras yolu ile sahip oldukları meşhur kadehtir. Büyük sultanlar, sahip oldukları bu kadeh vasıtası ile âlemin adâlet, zulüm ve nizam ile intizamını ondan seyrederdiler. -

Sudî, câm-ı Cem ve câm-ı cihan-nümâ ile ilgili şu tamamlayıcı malûmatı vermektedir:

"Câm-ı Cem, Câm-ı cihân-nümâ, Câm-ı cihan-bîn bir kadehin ismidir ki, Cem'in zamanında hükemâ (filozoflar) peydâ eyledi (icat etti) ki her kangı memleketin hâlini bilmek istese, ol kadehe nazar ederdi ve ol memleketin ahvâlini müşâhede eylerdi. Tâ, Dârâ bin Behmen zamanına gelince... Dârâ fevt olunca (ölünce) Dârâbnâm oğluna -ki İskender-i Rûmî'nin ata bir karındaşı idi- miras yolu ile intikâl eyledi. İskender, babasının memleketinin yarısını istemek için asker çekince Dârâb, Câm-ı cihan-nümâyâ bakıp İskender'in hâline ve hilesine muttali olurdu. İskender de muzaffer olamazdı. Nihayet yanındaki âlimlere emretti: İskenderiyede bir tepe üzerinde bir âyine vaz' eyledi ki yedi iklimi andan seyredirdi. Âyine-i İskender budur.⁴

İşte Avnî (Sultan Fatih) beyitte Câm-ı Cem'e temas edip bu kadehin kendi hazinesinde

³ *Avnî Divanı*, g. 70/8.

⁴ Sudî, *Hâfız Divanı Şerhi*, I, 359.

FATİH SULTAN MEHMET'İN ŞİİRİNDE HÜKÜMDÂRÂNE DUYGULAR

bulduğunu söylerken, dolayısıyla de, kendisinin, bu kadehe miras yolu ile sahip olan büyük sultanlar zincirinin son halkası olduğunu ima etmektedir.

Beytin mecazî anlam boyutuna gelince: Klasik Türk şiirinde kelime ve kavramların hakikî anlamlarının dışında, büyük oranda tasavvufî meselelerin sembolleri hâline gelmiş bulunan mecazî anlamları da bulunmaktadır. Divan edebiyatı vadisinde yazılmış bir şiiri anlamak demek, kelimelerin bu hakikî ve mecazî anlamlarını doğru tespit etmek ve bu kelime ve kavramların şiir içerisinde birbirleri ile kurulmuş bulunan çok yönlü ilişkilerinin sistemine -dolayısıyla bu ilişkilerden telmih, iham (tevriye), tenasüp ve hüsnütalil yolu ile vücuda getirilen birden çok anlam katmanlarına- nüfuz etmek demektir.

Beyitte de bu husus kendini göstermekte ve beyit yukarıda izah etmeye çalıştığımız hakikî anlam boyutunun yanında, oldukça renkli bir mecazî (tasavvufî) mana boyutuna sahip bulunmaktadır.

“Kadeh” ve “şarap” tasavvufta ilâhî aşkın; “hazine” ise aşkın, içinde tecellî ettiği (ve saklı bulunduğu) gönülün karşılığıdır. Metinde geçen “şarap kadehinin hazineden çıkartılıp seyredilmesi” ibaresi, aşkın gönülde saklanmayarak galeyana gelmesi; düşünceyi, zihni ve duyguları kontrol etmeye başlaması demektir. Bu durumda, insan artık meydana gelen hadiselerle çıplak aklın ve kuru mantığın penceresinden değil; sofilerin, varlığa vücut veren oluşun ta kendisi gözü ile baktıkları, aşkın zaviyesinden bakacaktır.

İşte Avnî, beytin mecazî boyutunda, varlık ve oluşun izahı sadedinde sofilerce geliştirilen bu düşüncenin ışığı altında dünyaya bakıyor ve şöyle demek istiyor: “*Dünyaya aşk kadehinin penceresinden bakarsan, gelmiş geçmiş bütün olayların gerçeğini, zamanın-mekânın, varlığın-yokluğun, ezelin-ebedin, hayatın-ölümün ve Tanrı-âlem ilişkisinin bütün esrarına vâkıf olur, böylece eşyanın hakikatine ulaşırsın.*”

‘Avnîyâ kılma gümân kim sana râm ola nigâr

Sen Sitanbul şâhısun ol [da]Kalata şâhıdur (14/5)

Ey Avnî, gönül verdiğin (Hristiyan) güzelinin sana ram olacağını asla ummal. Çünkü, sen (nihayetinde) İstanbul’un şahısın; o ise (güzellik ülkesinin başkenti olan ve içinde, cennet gibi, hurilerin dolaştığı) Galata’nın padişahıdır.

Avnî Divanı’nda, estetik unsuru olarak geçen iki yer adına tesadüf edilir. Bunun biri İstanbul; diğeri de Kalata (Galata)’dır. İstanbul, aynı zamanda kudretli bir sultan olan şairin ikamet ettiği ve sarayının da içinde bulunduğu asıl şehirdir. Galata ise gayrimüslimlerin yaşadığı ve müslüman unsurun pek fazla uğramadığı semtin adıdır. Galata’da daha çok Hristiyanlar yaşadığı için buraya “Firengistan” da denmekteydi. Avnî’ye göre; içerisinde dolaşan huri gibi güzellerle, Galata’yı görenler, Firdevs cennetine gönül vermez olurlar. Orada nazlı nazlı salınan servi boylu sevgiliyi görenler de (cennette biten) servi ağacını hatırlarına bile getirmezler.

Şair yukarıdaki beyitte sevgilinin güzellik ülkesinin padişahı olduğu Galata ile, kendisinin padişah olduğu İstanbul'u mukayese etmekte; tabii olarak Galata'yı üstün görerek, oranın padişahı olan sevgilinin, Galata'dan daha aşağı olan İstanbul'un padişahı olan kendisine baş egemeyeceğini düşünmektedir.

Devlet-i aşkıyla pâyem bir makâma irdi kim
Şânımı anlar görenler izz ü câhumdan benüm⁵
O sevgilinin aşkının devletinde öyle bir rütbeye (makam) yükseldim ki; kudretimi, itibarımı ve üstün makamımı görenler şânımın ne kadar yüce olduğunu anlarlar.

Beyitte sevgilinin aşkı, kudretli bir devlete; âşık da bu devlette padişahlık makamına sahip olan kişiye (aşk padişahı) benzetilmiştir. Metindeki “devlet”, “Pâye”, “makâm”, “şân” ve “izz ü câh” gibi sözcükler hep kudretli bir devleti ve bu devletin işleyişini hatırlatan unsurlardır.

Sultân-ı hüsn yüzün ü hâcibdürür kaşun
Cellâd çeşm ü zülf-i siyeh perde-dâr-ı hüsn⁶
(Ey sevgili! Eşsizliği ile herkesi kendine kul eden) yüzün, güzellik ülkesinin sultanıdır. Kaşların, o sultanın hâcibi; (hışımlı yan bakışı kılıcı ile âşıklarının canlarını almakta mahir olan) gözün, onun celladı ve (yüzünü bütünü ile gizleyen) simsiyah zülüflerin de, o sultanın perdedarıdır.

Fatih Sultan Mehmet (Avnî) bu beytinde, sevgilinin yüzüne ait güzellik unsurlarını saray hayatının değişik özelliklerini bütün hâlinde temsil edecek şekilde tasvir etmiş ve büyük bir sultanın ihtişamlı duygularını yansıtmıştır. “Hâcib”, padişahın, huzuruna çıkacak olanlarla münasebet ve irtibatını sağlamakla görevli saray memurları için kullanılan bir tâbirdir. Ayrıca kaşlar için de “hâcib” tabiri kullanılırdı. Sağ kaş “hâcib-i yemîn”; sol kaş ise “hâcib-i yesâr”dır. “Perde-dâr” ise, padişahlarla vezirler ve valilerin resmî dairelerinin kapı perdesi yanında duran hizmetçiler için kullanılan bir tâbirdir. Eskiden resmî dairelerin kapılarında perde olduğu için bu tâbir ortaya çıkmıştır.⁷ Zülüfler, yüzü perdelediği için güzellik padişahının perdedarına benzetilmiştir.

⁵ Avnî Divanı, g. 51/3.

⁶ Avnî Divanı, g. 56/5.

⁷ Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Perdedâr” md.

FATİH SULTAN MEHMET'İN ŞİİRİNDE HÜKÜMDÂRÂNE DUYGULAR

Göriccek güller yoluna dökülüp saçılduğın

Varını ol dem nisâritdi önünde nesteren⁸

(Ey sevgili)! Güllerin, yoluna saçılıp döküldüğünü görünce, nesteren çiçeği de varını yoğunu senin önünde dağıttı.

Avnî, padişahların ve yüksek rütbeli kişilerin yollarına altın, gümüş, inci ve mücevher saçılması (saçı) âdetine telmihte bulunuyor. Bilindiği gibi, kırmızı ve sarı yaprakları ile gül, klasik edebiyatımızda altın paraya (filori) benzetilmiş; yasemin ve nesteren gibi beyaz yapraklı çiçekler de gümüş paraya (akça) teşbih edilmiştir. 'Yaban gülü', yahut 'Ağustos gülü' de denilen nesteren, yaprakları çokça dökülen beyaz, katmerli ve küçük çiçekli bir yabanî gül türüdür.

Pür oldıhayl-i hüsnün ile yine bu cihân

Hüsnün şehinekurdisaçunmüşg sâye-bân⁹

(Ey sevgili)! Senin güzelliğinin ordusu bütün cihanı feth etti. Saçın da, güzelliğinin sultanına misk renkli (simsiyah) bir çadır kurdu.

Sevgili, bütün güzellik unsurları ile birlikte, âşıkların gönül ülkesini ele geçiren haşmetli ve kudretli bir orduya; yüzü de bu ordunun güneş gibi parlak padişahına benzetilmiştir. Sevgilinin, yüzü bütünü ile örten uzun ve siyah saçları da bu padişahın içinde gölgelendiği, siyah parlak (müşgîn) çadırı gibi düşünülmüştür.

Hüsnün ki mesken eyledi haddünserîrini

Sundıkaşunrevân ana miskîn iki keman¹⁰

(Ey sevgili)! Güzelliğin, (muhteşem bir padişah gibi gelmiş ve) yanağının tahtına kurulmuş; (padişahın hacibi olan) kaşlar ise ona hemen misk kokulu iki şarap kadehi sunmuştur.

Fatih'in, yine hükümdarâne duygularla kaleme aldığı bu beyitte güzellik mefhumu, muhteşem bir padişaha; sevgilinin, ayva tüyleri ve benlerden mücevherlerle bezeli kırmızı parlak yanakları da, o padişahın kurulduğu kırmızı atlas kaplı bir tahta benzetilmiştir. Sevgilinin kaşları ise bu sultana - hâcib, kapıcı ve hizmetçi olarak-, içine misk katılmış iki şarap kadehi sunmuştur. Beyitte "revân", "miskîn" ve "keman" kelimeleri tevriyeli (ikişer anlamlı) olarak kullanılmıştır. "Revân"ın birinci anlamı; 'hemen, derhal'; ikinci anlamı ise 'içki, şarap'tır. "Miskîn"ın de ilk anlamı 'misk renkli, simsiyah';

⁸ Avnî Divanı, g. 58/4.

⁹ Avnî Divanı, g. 59/1.

¹⁰ Avnî Divanı, g. 59/2.

ikinci anlamı da ‘misk gibi’ güzel kokan, içine misk katılmış’tır. “Kemân” sözcüğünün ilk anlamı da ‘okun atılmasına yarayan yay, keman’; ikinci anlamı ise, ‘içinde şarap içilen kadeh’tir. Şair bunların ikinci anlamlarını kast etmekte; ilk anlamları ile de iham-ı tenasüp yaparak şiirine espri katmaktadır. Sevgilinin, ortasında şimsiyah (miskîn) göz bebeklerinin bulunduğu; beyazının da kan rengine bürünmüş, naz sarhoşu gözlerinin klasik şiirimizde, içine misk katılmış şarap kadehine benzetildiğini düşünürsek, bu beyitte gerçekleştirilen estetik ihtişamın daha iyi farkına varabiliriz.

Gam-hânene getürimeyesün ol dilberi

‘Avnî ne denlü eyler isen hükmünü revân¹¹

Ey Avnî! (Bir padişah olarak) hükmünü ne denli yürütürsen yürüt, o sevgiliyi gam sarayına getiremezsin.

Çünkü, Avnî, nihayetinde İstanbul’un, fakirliği, rintlîği ve gam-dîdeliği şiar edinmiş padişahı; o sevgili ise, güzellik ülkesinin kalplere hükmeden, âşıkları kendine kul köle edinen güçlü hükümdarıdır.

N’olaoldı ise ‘Avnî cihân sultanları hânı

Ki düşdi üstüne sâye senün destün Hümâsından¹²

(Ey sevgili)! Avnî cihan sultanlarının padişahı olmuşsa buna şaşılır mı?.. Çünkü onun üzerine senin elinin hümasının gölgesi düşmüştür.

Sevgilinin eli, efsanevî bir varlık olan hüma kuşuna benzetilmiştir. ‘Devlet kuşu’ ve ‘talih kuşu’ olarak da bilinen “Hüma”, Kafdağı’nda yaşadığına, çok yükseklerden uçtuğuna inanılan efsanevî bir kuştur. Uçtuğu esnada kanadının gölgesi kimin başına düşerse veya kimin başına konarsa, o kişi padişah olurmuş. Hüma, klasik edebiyatımızda mutluluğun, kudretin, baht açıklığının ve devletin sembolü olarak kullanılmıştır. “Dest” (el) ise, edebiyatta vücudun önemli bir organı olmasının yanında, mecazen de güç, kudret, zafer, nusret, yardım, inayet, fayda, menfaat, kanun ve kural anlamlarına gelir. Beyitteki “dest” (el), sevgililer sevgilisi olan Allah’ın yardım ve inayetinden kinayedir. Avnî, saltanatının kudretini ve devletinin gücünü, Allah’ın yardımı ve inayetine bağlayarak, yüksek imana sahip bir hükümdarın tevazuunu ve islâmî duyarlılığa sahip bir insanın şükür hâlini yansıtmaktadır.

¹¹ Avnî Divanı, g. 59/7.

¹² Avnî Divanı, g. 63/6.

FATİH SULTAN MEHMET'İN ŞİİRİNDE HÜKÜMDÂRÂNE DUYGULAR

Ol şeh-i hüsn ü cemâle çün kul oldun 'Avnîyâ
Sana olmışdur müsellemlük-i 'Osmân var ise¹³

Ey Avnî! Galiba, o güzellik ve cemal padişahına kul olduğun içindir ki, Osmanlı ülkesi hükümdarlığı sana bağışlandı.

Avnî bu beyitteki "şeh-i hüsn ü cemal" ibaresi ile, bütün güzelliklerin mutlak sahibi olan Allah Teâlâ'yı kast ederek büyük bir cihan imparatorunun islâmî duyarlılığını ve büyük imanını gözler önüne sermektedir. Ona göre, Osmanlı ülkesi ve devleti hükümdarlığının kendisine bağışlanmış olmasının tek sebebi, onun, mutlak güzellik ve cemal sultanı olan Allah'a kayıtsız şartsız itaat edip O'na gönül rızası ile kul olmasıdır.

Yüz sürem bir şehsüvârün atı izine dime
Dahi gerdine erişmeden gubâr eyler seni¹⁴

Sakin, at binici bir güzelin atının izine yüzünü süreyim deme! O usta binici, seni, daha başını toprağa koymadan toz edip göğe savurur.

Metinde geçen "şehsüvâr", "gerd" (toz, toprak) ve "yüz sürme" unsurları birlikte düşünülüğünde, beyitte, ilk görülen anlamdan farklı hususlar akla gelmektedir.

Klasik edebiyatın anlam ve kültür dünyası içerisinde "Tanrı-güneş-padişah-sevgi"den ibaret dörtlü sistem büyük önem taşır. Bu dört varlık, temel hususiyetleri ve sıfatları bakımından birbirlerine benzetilirler ve istiare unsuru olarak sık sık birbirlerinin yerine kullanılırlar.

Metinde, sevgiliyi anlatmak için seçilen "şehsüvâr", bir taraftan güzellerin padişahı olan sevgiliyi anlatmakta; diğer taraftan da -Divan şiirinde en çok geçen konulardan biri olan güneş-zerre ilişkisi çerçevesinde- Tanrı ve güneşi çağrıştırmakta; bunun tasavvufi mecazlar sistemi içerisinde aldığı anlama uygun olarak da, kulun fenafillah yolundaki yükseliş seyrini (seyr-i urûc) hatırlatmaktadır. Güneşin harareti ile hava ısınca, tozlar yerden yukarıya doğru yükselir ve ışığın etkisi altında, sanki güneşe doğru hareket ediyormuş gibi bir görüntü verirler. Eskiler bu hadiseyi, 'zerrelerin güneşin cazibesine kapılarak ona doğru koşması' şeklinde tefsir etmişler ve buna bir de tasavvufi anlam yükleyerek, zerrelerin güneşe kavuştuğu ve hattâ güneş olduğu gibi, aşk yolunda ilâhî cezbeye kapılıp seyr-i urûca giren salikin de Tanrı'ya vâsıl olup onda fena bulması hâdisesine telmihte bulunmuşlardır. Zerrelerin güneşe doğru yükseldikleri ve güneş oldukları düşüncesi ile ilgili olarak Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Tuhfetü'l-uşşâk* adlı mesnevîsinin 1213. beyti örnek olarak gösterilebilir:

¹³ *Avnî Divanı*, g.66/6.

¹⁴ *Avnî Divanı*, g. 69/3.

Zerre-veş raks-künân eyle bizi

Işk ile mihr-i nihân eyle bizi¹⁵

Bizi zerre gibi raks ettir de, aşk ile, gizli bir güneş hâline gelmemizi sağla!

Sevgilinin ayağının veya atının ayağının toprağına yüz sürme motifi de Divan şii-
rinde çokça rastlanan bir husustur. Burada, sevgilinin ayağı veya mahallesi toprağının
sürme (kûhl) veya tûtiya olarak düşünülmesi esastır. Sürme veya tûtiya ise süs için göz
kapakları içine çekilen siyahımsı veya lâcivert bir tozdur. Isfahan sürmesi oldukça meş-
hur olduğu için klasik edebiyatımızda “kûhl-i Isfahani” (Isfahan sürmesi) sözü çok geçer.
Sürmenin sıcak çöl ikliminde gözleri güneşin parlak ışıklarından koruduğu veya gözün
görme kabiliyetini artırdığı söylenirdi. Hattâ bazı sürmelerin birtakım acayip şeylerin
görülmesine sebep olduğuna, bunu gözlerine çeken kişilerin bütün yıldızları kendi yerle-
rinde mükemmel bir şekilde gördüklerine ve yoğun cisimlere nüfuz ederek arkasındaki
nesneleri müşahede edebildiklerine inanılırdı. İşte -padişah, güneş ve Tanrı gibi değerli
olan- sevgilinin ayağının yahut mahallesinin toprağı bu düşünüş sistemi içerisinde bir
nevi kutsallaşmakta ve ona yüz sürmenin -ki bu, ona karşı duyulan bağlılık, tazim, itaat
ve sonsuz muhabbet ve aşk duygularının sembolüdür- can (gönül) gözünü aydınlattığı,
yani basireti artırdığı hususu vurgulanmaktadır. Can (gönül) gözü, gaflete düşmeden ve
duygulara kapılmadan, ileriye ve gerçekleri isabetli olarak görme yeteneğidir. Ayrıca nuru
ile aydınlanmış kalbin nesnelerin hakikati ve iç yüzünü görme gücüdür. Buna “kutsi kuv-
vet” de denilmektedir.¹⁶

Sürmenin (tûtiya) basiret, görüş ve sezis gücü, kutsi kuvvet anlamında kullanımı ile
ilgili olarak 15. yüzyılın güçlü şairi Tacizade Cafer Çelebi'nin şu beyti örnek gösterilebilir:

Ne meclis olur ki hâk-i pâki

Cân çeşmine ayn-ı tûtiyâdur¹⁷

O nasıl bir meclistir ki; ayaklarının temiz toprağı can gözünün sürmesi gibidir.

Bütün bu izahların ışığı altında beyti tasavvufi bağlamda şöyle anlayabiliriz:

“ (Ey hakikat yolcusu)! O mutlak güzellik padişahı olan Tanrı'nın yoluna başkoyar ve
ona ulaşma yolunda -her türlü dünyevi bağlantılardan kendini uzak tutup- bütün varlı-
đını onun uğrunda feda edecek olursan; o padişah, daha sen buna niyetlenir niyetlenmez
gözünün önüne gaybın bütün güzelliklerini açarak sana eşyanın hakikatini gösterip yo-
luna kılavuzlar ve, zerrelerin güneşe cezb edilişi gibi, seni kendine doğru hızla yükseltir.

¹⁵ Gelibolulu Mustafa Âli, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, Haz. İ. Hakkı Aksoyak, s.214.

¹⁶ Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.86.

¹⁷ İsmail Erünsal, *Tacizade Cafer Çelebi Divanı*, k. 9/1-6.

BİBLİYOGRAFYA

- Erünsal, İsmail; Tacizade Cafer Çelebi Divanı, k. 9/1-6.
- Fatih (Avni) divanı ve şerhi / Fatih Avni Mehmed II, 886/1481 ; haz. Muhammed Nur Doğan . -- TIP-- İstanbul : Erguvan, 2004.260, 47 s. ; 28 cm.İstanbul: Millet Kütüphanesi A. E. Manzum bölümünde 305'in tıpkıbasımı
1. Fatih (Avni) Divanı ve Şerhi
- Gelibolulu Mustafa Âli, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, Haz. İ. Hakkı Aksoyak, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 2003.
- Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1954.
- Sudi Hafız Divanı Şerhi, I
- Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Marifet Yayınları, 1991.
- Uzunçarşılı, İ. H.; *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara, TTK, 1949.